

шкірення на вас зубів, а найдужче маєте страху перед на-
сміхом кельнера!

Знаємо, що ті, які переломали той страх, дійшли до не-
бувалої височини. А проте чимчикуємо собі дальше манів-
цями, відсуваючи на бік безліч приємних, поплатних і під-
неслих річей, які нам щоденно жертвусь наша доля. І все те
ізза марного страху перед насміхом!

Чи варт він такої ціни?

В. Стерницький

Проблема молоді в Німеччині*)

Німеччина величає себе країною молоді. „Слава Шіле-
рові, — писав Вагнер — своїм Максом Піккольоміні дав
він нам тип німецького юнака“. Відомо, який пам'ятник
здвигнув автор „Зіґфріда“ цьому „німецькому юнакові“: він
створив радісну постать лісового сина, героя відважного
сміху, який сам кує собі меч, що ним, без страху й сумні-
ву, ломить спис старого бога, сторожа передавнених до-
говорів.

Символічний конфлікт! Бо більше ніж деінде стає в Ні-
меччині актуальним конфлікт поколінь, старого й молодого.
Ця криза, біологічна, чуттєва і моральна, виявляється
виступом на сцену нової генерації. Виступом, з якого мо-
же зродитися нова партія, нова програма, нове світовідчу-
вання.

Німецька Jugendbewegung датується властиво XVIII. ві-
ком. Криза почалася точно в 1770 р., коли молодий студент
Гете здивався в Штрасбурзі з Гердером і кількома іншими
юнаками; коли в цій групі, яка стикнулася з французькою
суспільністю, прокинулася свідомість своєї германської ду-
ші. Знання є славнозвісний уступ з споминів поета, де він
оповідає про цю подію. Проти французької цивілізації, яка
тоді надавала тон Європі, проти французької суспільности,
яку він уважає аристократичною і декадентською, перестарі-
лою завдяки пануванню сухого інтелектуалізму, — пов-
стає почуття нової німецької молоді, яка хоче зачерпнути
нової снаги в первісних силах природи і пристрастей, в су-
ворих джерелах народньої поезії, в національній німецькій
генії. Цей перший протест охрещено добою „Sturm und
Drang“-у. Гете і Шілер перейшли крізь цю кризу. І оби-
два лишили по ній імпульсанти документи.

Перший — був „Вертер“ Гете (1774). Це не був лише

*) Переповідаємо тут в скороченні прецікаву статтю французя
Jean-Edouard Spentlé — Le Problème de la Jeunesse en Allemagne (*Mer-
cure de France*).

любовний роман. Це була сповідь цілої епохи, вічна проблема молодости, яка, зроджена з природного почуття свободи, натрапляє на вже уложені форми старого світу. Коли Гете лишив нам сумну, песимістичну сповідь, то Шілер — навпаки — в своїх „Розбійниках“ — дав перший революційний маніфест отої Jugendbewegung. Песу зустріли з нечуваним захопленням. За те один з нечислимих німецьких Сереніссімусів зауважив: „Колиб Бог міг передбачити перед створенням світу, що одного дня появляться „Розбійники“ Шілера, він занехавби діла творення“. Сюжетом драми була історія жменьки юнаків, що зірвала звязки з моральним й соціальним порядком суспільности, щоби вирватися геть поза рами „зіпсутої цивілізації“, — в Богемські ліси. Типова тема Jugendbewegung, яка в зміненій формі, відродиться в руху „вандрівних птахів“ (Wandervögel) початку ХХ. віку.

По цій літературно-сентиментальній фазі руху, звертається він нагло в інший бік, до іншої мети. Входить в другу фазу, специфічно політичну й націоналістичну. Великі історичні події, революційні і Наполеонівські війни, і особливо Єна — 14 жовтня 1806 — провели роздільну лінію між старою ідеалістично-гуманістичною, „переденською“ Німеччиною, і новою, яка повстала як протест проти чужого світа, як свідомість „вибраного народу“. У вогненних промовах Фіхте спершу, а потім — довкола вогнів биваків вільної війни, нагло зродилася й повстала перша національна німецька містика. Це було перше „пробудження Німеччини“.

Тут обсервуємо дивне явище, яке повторилося сто літ пізніше: з одного боку — офіційна Німеччина правительств і дипломатів, з другого — в маркантнім противенстві до неї, Німеччина молоді, яка в першій бачить лише шкідливу й перестарілу „систему“, „антинаціональну“ Німеччину. Історія цього антагонізму, це історія „Буршеншафтів“, національних товариств університетської молоді, які зайняли місце „ляндманшафтів“ (земляцтв). Цікаво булоби перевести паралелю між тими „Буршеншафтами“ і гітлерівською молоддю. Та сама ідеологія — створити нову державу молоді поза офіційною державою, поза легальним порядком. Колиб цю молодь запиталися про її програму, вона б відповіла, що її програма — рух (Bewegung), що німецька нація неподібна до інших, з виразними границями; що їх вітчизна — є „внутрі їх“; що нею є німецькість (Deutschtum), до якої належить через кров, расу і віру, через містичні основи кожної людської істоти. Головною точкою руху — був протест проти Віденського Конгресу і стремління до нової Німеччини — міг, подібний до „третього Райху“ Гітлера. Вагнерові судилося — спеціально в „Зігфріді“ — в потужних звуках музики виляти героїчний, романтично-

революційний порив тої генерації (1815—1848). Але цей ентузіазм, без політичного досвіду, дивна мішанина революційних кличів з реакційними почуваннями, — не знати, чи не сгасби хутко, колиб ним не захопився реалізм Бісмарка. Він здолав надати тому захопленню мету і форму, він хутко збагнув, що зєднання Німеччини не досягнеться самим ентузіазмом, ні доктринерськими промовама парламентаристів, що меч Зигфріда дасться викувати лише в рамках мілітарної організації Прусії. Так пруська армія стала символом національної єдності Німеччини.

Ці факти домінують і досі над цілою проблемою молоді, як її ставляється нині. Бо, по цім першім „руху молоді“, від 1770 до 1870, який допровадив до заснування бісмарківської імперії, з кінцем XIX. в. родиться другий „рух молоді“, що переходить майже ті самі відтинки. Спершу сентиментально-романтична доба „перелетних птахів“, яку можнаб назвати новим періодом Sturm und Drang'-у, потім. по досвіді світової війни, новий месіянзм (Спенле зве його „демагогічним“), новий націоналізм, водночас романтичний й революційний, і який так нагадує „буршеншафти“. Нарешті — ясно вирізняється стремління в бік нового бісмарківського реалізму, в бік пруської мілітаризації.

„Вандерфогелі“ повстали в 1897 р. В 1913 — їх ріжні союзи числили вже 25.000 членів. Була це та стихійна маніфестація, яку бачимо і в „Вертері“ і в „Розбійниках“. Хмари цих „птахів“, в коротких штанцях, з відслоненими ковнірами, з гітарами в руці, вандрують, щоби віднайти загублений в містах відсвіжуючий контакт з рідною землею, з стихією природи, з простором піль і лісів. Ночують під голим небом, довкола багаття танцюють народні танки під співи народніх пісень. На перший погляд це предтечі загально-європейського пластунського руху. Але за рухом німецьких, „вандрівних птахів“ криється щось глибше: там приготовлялася невидима революція німецької молоді.

Протягом XIX.в. Німеччина перейшла величезну трансформацію цілого свого устрою. Від 1840 до 1913 р. її людність подвоїлася, зростаючи з 33-х до 66-х мільонів. З краю хліборобського, стала вона краєм промисловим. Романтична Німеччина поетів і музиків стала перенаселеною країною — „народом, позбавленим простору“ (Volk ohne Raum) — народом техніків, хеміків, якому бракло поля для діяльності і який — в руху отих „вандрівних птахів“ — шукав віднайти утрачений контакт з землею, здалека від цивілізації, в якій дусився. Рівночасно зі зростом людности, росли й противенства поколінь. На 65 міль. Німці в 1910 р. трохи лиш більше половини були у віці понад 25 років. Решта — діти і молодь: 7 мільонів у віці між 15 і 25. Не знаходячи собі місця в країні, ця молодь підняла протест проти держави, родини і школи, проти трьох підвалин суспільности, моно-

полізованих „старими“. Зажадала права впливати на біг громадських справ. Без цього духа, приготованого тим другим Jugendbewegung, не зрозуміємо й гітлеризму.

І так само як перший рух молоді, так і цей можебі не виллявся в конкретні, реальні форми, колиб історія не поспішила надати його туманним стремлінням нову мету і напрямок. Тим разом знаряддям історії була світова війна і катастрофа, яка по ній звалилася на німецький нарід, яка захитала всіми авторитетами, всіми традиціями. В цій катастрофі зродилося і вирсло нове покоління, „покоління хаосу“, яке описує Ернст Глезер у романі „Jahrgang 1922“. Це покоління молоді, яке лиш увійшло в життя, відразу почуло себе в конфлікті з минулим, з своїми виховавцями, учителями й родичами. Навіть з державою: цісар-дезертер, офіцери кінчать самогубством, непереможна армія-розбита. Кожний, що був на фронті, коли хотів бути щирим, мусів сказати собі, як герой роману „Der Kampf um das Reich“, — auch du hast versagt! — „і ти не дописав! І чому? Тому, що німецький старшина належав до касты, якої традиції вязали його не з національною ідеєю, лиш з династією. Перед обличчям нового положення—ті люди показалися безраді. За розчаруванням в старих установах, — родині, школі, державі, прийшло розчарування і в новім мирі і в новім республіканськім режимі, що акцептував революцію, якої не хотів...

Тоді то зачали повставати нові формації, в яких розчарована молодь знаходила душевне покріплення і ратунок. Це були Freikorps, розкидані повсюду — над Балтиком, над Реном, в Рурі: „невидима й міцна сітка, якої очка вібрували і реагували на кожний даний сигнал. І без ніякої наперед обдуманой організації, без пляну, без гасла, лише завдяки простому почуттю безнадумної й вибухової солідарности“. Таку характеристику цих людей читаємо в романі „Geächteter“. Отже було чим заняти на разі на кілька літ молодь, що ентузіязмувалася „Розбійниками“ Шілера, дати вихід її горячому національному сентиментові. Бути в ті часи „проскрібованими“ — бодай це гірке задоволення мали вони, ті, що повстали проти „системи“, проти „Ваймарської Німеччини“, яку ненавиділи, як уряд, зроджений розгромом. Вони організували „путчі“, терористичні акти, яких жертвою падуць Ерцбергер, Ратенав, Лібкнехт, Роза Люксембург. В військовім відношенні не могли вони багато осягнути, але ці кадри виховали в молоді нову ментальність, цезаріянську або преторіянську, приготовляючи їй ідейно до майбутньої „революції з права“. В цих кадрах віджила наново й воєнна містика, яка дивилася на боротьбу як на спорт, як на засаду життя, як на щось, що скріплює внутрішню карність одиниці і народу. В цій засаді життя бачать вони кузню людської снаги і школу, з якої виходять провідники, Führer, певна сорта нової аристократії, яка ко-

лись створить нову Німеччину. Те, що у Ніцше було лиш ліричною оргією, мозковим шалом, ставало тут конкретною дійсністю, на чийй службі ставала сфанатизована воля.

З цих формацій повстали die politischen Kampfbrände. (Rote Front — комуністична, Reichsbanner — соціалістичний, Stahlhelm — монархічний і Sturmabteilungen національ-соціалістів). Молодь, що в них гуртувалася, ставала на услуги тої чи іншої партії, дух що її одушевляв — був власне цей „бундівський“ (bündisch) дух, якого аналогію можна знайти хіба в l'ésprit ligueur за релігійних війн у Франції. З тих „бундів“ в противність до монархістів, які дивляться в минуле, — партія національ-соціалістична голосить, що несе нову формулу революційного націоналізму, яка для німецької молоді буде тим, чим фашизм для італійської. Вона приносить не стільки програму, як „міт“, міт „третього Райху“, містику раси, в якій лучиться засада аристократизму з засадою колективізму. Понад релігійними конфесіями, понад класовими противенствами, понад партійними формулами, гітлеризм змагає стати виразником єдиної партії майбутнього, яка колись втягне в свої ряди цілу німецьку молодь, дасть вираз всім її затаєним бажанням. Недавно ми були свідками, з якою зухвалістю — по одній драматичній зустрічі — протиставив свої 40 літ Гітлер 84-літньому фельдмаршалу Гінденбургу. Протиставлення символістичне, яке нагадує протиставлення Зігфріда і Вотана.

Не треба ще забувати, що спершу війна, а потім інфляція спричинили упадок середнього стану в Німеччині і цілковиту пролетаризацію інтелігенції. Це знова викопало пропасть між старшим поколінням (понад 40 літ), яке знало ще режим порядку, економічної стабілізації і політичного ладу, — і молодшим, яке ніколи не знало, що то є певність егзистенції, яке однаково ненавидить і духа лібералізму й порядку, який зіпхнув їх вітчину разом з ними в хаос.

Німецька преса є повна статей, німецький книжковий ринок повний розвідок на тему: „Що робити з нашою молоддю“?

Одною з відповідей на тему — є ідея „обовязкової праці“, таборів праці (Arbeitslager), яка вийшла в 1929 р. зі Шлеску і відразу поширилася в Німеччині, особливо серед молоді до 25 літ і безробітних. Пізніше повстав Фад (Freiwilliger Arbeitsdienst), в якого таборах, у вересні мин. р. працювало вже 200.000 юнаків. Певно, ці табори мають і економічну ціль. Але ще важнішу — моральну й політичну. В таборах, де протягом 3 до 6 тижнів збираються рік річно юнаки найрізномродніших партій, вір і клас, студенти, селяне, робітники, твориться сила, і організація, яка може з успіхом поборювати деморалізуючий вплив безробіття. В цих таборах відживає наново „фронтний дух“, се-

ред молоді, яка інстинктивно відчуває потребу виховання, потребу піддатися військовій майже дисципліні. Пекучою проблемою — є проблема провідників цих таборів. Це переважно бувші старшини. Але між ними є велика різниця. Старшини давньої цісарської армії не вміють „взятися до справи“, ні зискати впливу серед молоді. Навпаки, старшини з рижних Freikorps-ів доказують чудес в цім відношенні.

Це виховання молоді в таборах праці є ніби прелюдія нової формули обовязкової військової служби, щоб улегшити громадській думці поворот до тої служби. Цю ідею пояснює в своїй книзі Евген Розеншток — „Arbeitsdienst Heeresdienst“. Автор виходить з заложення, що безробіття це явище тревале, якому треба запобігти тревалоюж установою, якщо держава не хоче, щоби „резервова армія“ робітничача впала в обійми комунізму. З другого боку, армія завше була символом національної єдности Німеччини, навіть в часі миру. Таким символом не міг стати німецький парламентаризм, що відзеркалював в собі хаос партикуляризмів релігійних, економічних, соціяльних і політичних. З тої точки погляду була армія не лиш єдиною формулою національної спільноти, потрібною для оборони країни, але й життєвою конечністю внутрішньої політики. В усім іншій — в школі, церкві, політиці, культурі навіть — Німеччина поділена. Лиш армія творить гомогеність і певну одностайність. Заберіть німецькій молоді обовязкову військову службу, і ви допровадите до горожанської війни і до большевизму — аргументує автор. Крім того багато Німців є тої думки, що армія створила Німеччину такою, якою вона є — сильною і дисциплінованою. Пруський Drill виховав і вояка, і техника німецького, і робітника, цілу здисципліновану націю.

Так в очах Німця єднаються в одну проблему — проблеми безробіття, праці і військової служби. Так відчуває й молодь німецька, бодай її частина, ще не здеморалізована повоенною катастрофою. Привернення обовязкової служби в війську — таке нове гасло Німеччини, єдиний лік на деморалізацію і большевізацію молоді. В 1924 в Гановері генерал Чівіц закладає „спортові курси“. В 1926 — чотирьох старшин „Райхсвері“ закладають на Шлеску військово-виховання в спортових товариствах, т. зв. Wehrsport і Geländesport, де молодь вишколюється фізично й морально в новім дусі віддання нації й державі. Цей Wehrgedanke стає цементом національної єдности, сироваткою, яка неутралізує доктрини клясової ненависти. Нарешті 13 вересня мин. року повстає нова державна офіція — Державна Кураторія для „Jugendertüchtigung“, для піднесення моральної і фізичної справности молоді.

Разом з тим іде глибока зміна в психіці молодого по-

коління. Психіка цього покоління більш реалістична й позитивістична, як попереднього. Вона цурається сентименталізму і непотрібного патосу, як і гуманістичної культури. Її кличем є нова *Sachlichkeit* і здобуття нового світу навіть поза рамками отих організацій, ця молодь є ворожа окруженню, від якого не має нічого сподіватися — ні забезпеченого становища, ні титулів, ні почестей. Під тим оглядом ціла молодь німецька є наскрізь революційна. Вона чекає лиш на гасло і провідника, який давби їй змогу взяти участь в здійсненні її — хоч і не завше виразних — але навязливих мрій, шукає їх реалізування.

Не дурно кінчить свою цікаву статтю Спенле цитатою з Едгара Кіне: „Нема країни, писав він, щодо якої осуд нас, Французів, був так часто помилковий, як Німеччина... Еволюція цього народу захмарена, цілком внутрішня, а ми спостерігаємо куди вона йде щойно, тоді, як та еволюція вже довершена“...

А. Річинський.

„Боротьба душ“ у Достоєвського*)

Затамувавши адміністраційними репресіями розвиток національної культури на Україні, Росіяни натомісць силкувалися защепити Українцям російську культуру й довести до духового зближення України з Москвою. Почасти це їм вдалося; особливо українська інтелігенція часто заломлювалася і йшла в хвості пануючої культури. Одначе у всіх таких надломаних натур помітне психічне роздвоїння, своєрідна боротьба душ — української та російської. Дуже виразно виступає це напр. у творчості М. Гоголя, де питомі мотиви українського світогляду сплелися вже з деякими елементами московського походження. На дізгармонічне особисте життя Гоголя та суперечності в його творах вказують усі його біографи й критики. Зрештою, й сам він був свідомий своєї дводушности: „...я сам не знаю, яка в мене душа — хохлацька чи російська. Знаю тільки, що аж ніяк не давби переваги малоросіянинові перед руским, ані русському перед малоросіянином“ (лист до Смирнової 1844 р.). Це було причиною його життєвої трагедії. „Між двома душами“: коротко окреслив його літературну постать С. Єфремов.

Якщо Гоголь хитався між двома душами й не міг віддати переваги ані одній з них, то після нього приходять мисленники, який вже цілком віддався російській культурі.

*) Уривок із книжки — „Проблеми української релігійної свідомості“.